

GNOZEOLOGICKÉ MARGINÁLIE KU KNIHE V. KRUSEHO ERKENNTNIS UND WERTUNG

Objemná, 600-stránková kniha veľkého formátu od dánskeho právnika Fr. Vindinga Kruseho (*Erkenntnis und Wertung*, Berlin 1960) na prvý pohľad vyvoláva pochybnosti, či sa vypláť venovať jej čas a pozornosť. Stali sme sa nedôverčivými k objemným filozofickým knihám, podozrievame ich z verbalizmu. Filozofia často zabúdi do slovných určení. A jednako táto kniha napísaná beletrizujúcim štýlom, obsahuje niekoľko cenných postrehov v riešení gnozeologických problémov prameňa poznania aj napriek tomu, že autor nemá o vedeckej filozofii ani potuchy. Živou je v Kruseho knihe aj snaha preniknúť z pozície kritického scientizmu pod zdanlivú pojmovosť „klasických“ gnozeologických teórií, najmä anglického a nemeckého empirizmu (prvé vydanie knihy vyšlo pred 20 rokmi).

Ponechávame stranou reakčne načrtnuté kapitoly Kruseho knihy, venované „axiologickým“ otázkam politiky, etiky a estetiky. Už problematika týchto kapitol pri istej podnetnej svojráznosti (Kruse napr. dokazuje, že etika sa musí stať experimentálnou empirickou vedou, s. 419 a i.) vyrástla na spoločenskej pôde nám už cudzej. Niekoľko parafráz na ilustráciu: Kruse sa prihovára, aby každý lekár bol aj psychológom a psychoterapeutom a každý teológ aby menej študoval grécku a hebrejskú gramatiku a dogmatiku a viac psychiatriu, psychoterapiu a psychológiu. Kruseho etika zrejme počíta s účasťou náboženstva. V závere knihy aj výslovne predpokladá, že „životná nálada . . . , ktorá tvorí jadro každého náboženstva, je trvalá“.

Neurčité a impresionistické sú aj Kruseho estetické úvahy. Podľa neho úlohou umenia je „zvýrazniť a vyvolať citový svet celkom zvláštno druhu“. V čom má spočívať táto citová zvláštnosť, nedá sa uhádnuť, lebo Kruse ju opisuje iba negatívne. Okrem zvýraznenia citov ume-

nie má podľa Kruseho aj funkciu líčiť skutočnosť, ktorá „vchádza ako element do umeleckého diela“. Ale inde autor stále zdôrazňuje, že to nie je „jediná“ úloha umenia a že realistická literatúra a výtvarné umenie druhej polovice 19. storočia, ktoré ličili vykorisťovanie mas obyvatelstva veľkokapitálom, boli z estetického hľadiska nedorozumením, lebo zvrátenosti kapitalizmu môže a má oveľa správnejšie poznať sociológia a psychiatria. Pravda, o Marxovi niet v knihe ani zmienky.

V gnozeologických partiách knihy Kruse sa dôsledne usiluje preniknúť k základným predpokladom každého poznania. Využívajúc relatívne široký prehľad v dejinách filozofie, Kruse sa snaží v hlavných porosenaných riešeniach otázky prameňa poznania odhaliť systém základných pojmov. Na základe obrazu sveta v súčasnej prírodovede postupuje tak, že hľadá príslušné definície ku každému výrazu základnej vety. Tak vlastne neprekvapuje, že Kruse takýmto spôsobom v systémoch veľkánov filozofie objavuje rozličné protirečenia. Dôležité je, že správne a jasne poukázal na chybný myšlienkový postup, ktorý sa prejavuje v novodobej teórii poznania, počnúc Lockovým elementovým senzualizmom až po Macha a Russella; tento spôsob spočíva v tom, že „pri skúmaní problému poznania, bez toho, že by sme si toho boli vedomí, operujeme pojmami a vzťahmi, ktoré a) buď máme ešte iba dokázať, buď b) ich v priebehu toho istého skúmania nakoniec označíme ako nereálne“ (s. 161).

Tento postup Kruse prirovnáva k „magickému kriedovému kruhu“, hypotizujúcemu niektoré zvieratá.

Napr. ukazuje, že Locke zmyslové pocity hodnotil ako jediný prameň poznania. Určité zmyslové pocity pokladal však správne podľa Galileiho za subjektívne (farbu, vôňu a pod.), hoci k tomuto po-

ňatiu možno dospieť len použitím kauzálného vzťahu, ktorého reálnosť v dôsledku svojho vlastného východiska a svojho skúmania poprel (podľa Locka totiž „relation“ je „invention“, s. 162—163).

Takému a podobnému zmätku by sa vo filozofických prácach vraj dalo predísť, keby filozofi aspoň jasne odlišili to, čo možno a čo nemožno dokázať. Nemožno napr. zdôrazňuje Kruse, vôbec dokázať, že by iba zmyslové pocity boli vyvolávané vonkajšími príčinami a že by vzťahy pochádzali zo stavby nášho ducha (s. 169).

Nie náhodou koncentruje Kruse svoje analýzy na Lockovu teóriu poznania. J. Locke tvorí križovatku novodobej teórie poznania, ktorá sa opiera o vedecké dielo Galileiho a Newtona. Galileiho a Newtonove objavy nástojčivo a jasne načrtávali nový obraz sveta, odlišujúci sa od primitívne naívno-realistického obrazu sveta a tým nepriamo upozornili na komplikujúci medzičlánok medzi skutočným predmetom a jeho odrazom vo vedomí — čím súčasne položili základy kritiky poznania. Preto v centre Lockovho bádania bola otázka, ktoré časti našich „ideí“ sú pravdivé a ktoré sú iba výrazom subjektu — komplikujúceho medzičlánku vo vzťahu skutočnosti a vedomia. Faktor subjektu našiel Locke už v časti zmyslového odrazu („sekundárne vlastnosti“ predmetov), hoci pri ňom sme pasívni; to nebolo nič nového, lebo v tomto ohľade Locke prevzal výsledky vedeckého bádania vo fyzike a chémii (aj termín „sekundárne vlastnosti“). Ťažšie je pochopiť, prečo Locke pokladal napr. idey vzťahov (včítane kauzality) za „výtvary“ rozumu, za akési „archetypy“, ktoré vraj nič nevravia o podstate vecí; tým sa totiž podkopáva pochopenie vzniku každej idey, nielen idey sekundárnej vlastnosti.

Dnes nám je jasné a utvrdzujú nás v tom najmä prenikavé práce nášho logika V. Filkorna, že tu nešlo o magický kriedový kruh, ale o niečo celkom jednoduchého: gnozeológia bola pod tlakom vedy nútená preberať elementy kvantita-

tívneho a vzťahového obrazu sveta, hoci v jej teoretickom registri ontologických kategórii ešte dominovali kategórie kvality a substancie. „Magickým kruhom“ novovekého senzualizmu bolo v podstate protirečenie medzi rozvinutejšou gnozeológiou a zaostávajúcou ontológiou, pričom zaostávanie ontológie bolo podmienené zaostávaním psychológie, ktorá sa zo špekulatívnej vedy zmenila na vedu experimentálnu až koncom 19. storočia.

Locke zrejme nedokázal pochopiť hlbší ontologický a logický zmysel objavov vo fyzikálnej optike a preto nedokázal ani ontologicky podporiť svoju teóriu poznania; nezbadal, že koniec koncov „primárne kvality“ vecí (tvar, objem, pohyb atď.) sa líšia od sekundárnych vlastností práve tým, že majú vzťahový charakter.

Kruse sústreďuje svoju analýzu na východiskové senzualistické predpoklady Lockove a dokazuje, že keby prameňom nášho poznania boli iba zmyslové pocity, nebolo by možné poznanie a tým menej by bola možná kritika poznania. „V skutočnosti ľudské poznanie pramení nie z jednej poznávacej schopnosti, ale zo súhry mnohých rozličných poznávacích prostriedkov. Naše poznanie sa zakladá na zmyslovom pociťovaní, na možnosti získavať mnoho kvalitatívne odlišných dojmov, ako sú farba, zvuk, tlak a pod.; poznávanie sa však zakladá aj na schopnosti orientovať sa pri týchto dojmoch priestorove a časove a spočíva ďalej na našej schopnosti vnímať odlišnosť a rovnakosť a na základe toho ako aj iného postupu na možnosti nachádzať zákonitú súvislosť medzi dojmami“ (s. 171).

V ďalšom (s. 176 a n.) Kruse usporiadal všetkých 6 faktorov poznania podľa kritéria šírky ich platnosti. Prvou a naj-univerzálnejšou je schopnosť uvedomovať si odlišnosť a rovnakosť. Bez nej sa nemôže uskutočniť ani jeden zmyslový vnem a nemôže vzniknúť ani jediná myšlienka. Okrem poznania preniká i city a vôľa. Na druhom mieste čo do univerzálnosti je ponímanie zákonitých súvislostí v spojení

s časom. Kruse v tomto bode využíva experimentálne zistenia tvarovej psychológie, podľa ktorých sa vnímanie neuskutočňuje ako holá sukcesia, ale ako vzťah ovplyvnenia, keď napr. oheň rýchlo spaľuje suchú trávu. Tretím podobne univerzálnym faktorom je čas (Kruse myslí vnímanie času). Podobne je to so štvrtým faktorom — vnímaním priestoru. Toto vnímanie je však podľa Kruseho ohraničené na sféru zmyslových pocitov. Až piatym faktorom poznania sú zmyslové pocity a šiestym faktorom city, vôľové hnutia a podobné „vnútorné zážitky“.

To sú správne, pravda, pre marxistickú gnozeológiu nie celkom nové postrehy.

Dodajme, že Kruse vychádza z materialistického predpokladu existencie priestorovo-časovej pohybujúcej sa reality od nás nezávislej (s. 182). Na s. 283 dochádza k záveru, že otázka existencie objektívneho sveta, ako ju nastolil idealizmus, počnúc Berkeleym a končiac Russelom, je zdanlivá otázka, ktorá ruší aj svoj vlastný zmysel: „Keby sme chceli poprieť pojem vonkajšieho sveta a od tohto odlišného vnútorného sveta, museli by sme poprieť hocaký iný vedecký pojem ba aj všetko ľudské myslenie“. Súčasne Kruse suverénne odmieta kantovskú „vec osebe“ ako vyšpekulované „veľké x, od ktorého môžeme vo vede spokojne odhliadnuť, pretože je výplodom gnozeologickej kritiky, ktorá presahuje vlastné, t. j. ľudské hranice poznania. Vo vede a v každodennom živote nám postačí skúsenostný pojem skutočnosti“ (s. 257). Pravda, už Hegel odhalil „vec osebe“ ako prázdnu abstrakciu.

Nápriek tomu, funkcie ontologických kategórií v teórii poznania sú Krusemu nejasné, ba pokladá výslovne za nemožné riešiť ontologické otázky. Tvrdí, že ontologické teórie, pokladajúce svet za materiálny, sú práve tak nedokázateľné ako špiritualistické teórie. Príznak svetonázorovej nevykryštalizovanosti možno vidieť už v tom, že Kruse si nekladie otázku pomeru vonkajšieho a vnútorného sveta

v ich vývine ani z hľadiska jednotlivých vied a potom mu je celá vec, prirodzene, neriešiteľná. Protirečeniam, a dokonca elementárnym, neunikol teda ani Kruse.

Hoci sa sústreďuje na otázku prameňa poznania, nemožno obísť otázku, či skúma problém pravdy a jej kritéria, pretože otázka pravdy je dôležitá v každej etape skúmania procesu poznania. Na ilustráciu, že Kruse pristupuje k veci na viacerých miestach plauzibilným, hoci trochu patetickým spôsobom, uvedieme niekoľko citátov: „Všetky názory, sudy a teórie musia byť dôsledne preverené a posúdené pred oným najvyšším súdnym dvorom pravdy, ktorý predstavuje jednota pojmu skutočnosti a logiky“ (s. 274). „Pojem skutočnosti je skala, na ktorej sa roztriešťa všetky subjektívne mienky, všetky ľubovoľné, dogmatické smery a hnutia. Okolo tejto skaly vedie iba jediná cesta, totiž cesta, ktorú ukazujú logické postupy a experimentálna metóda vedy“ (s. 275).

Kruse teda v podstate dospieva k empirickému kritériu pravdy — k vedeckému experimentu. V kapitole „Či môže byť veda odôvodnená“ dokazuje, že experimentovať, „ohmatávať“ veci a tak porovnávať a rozlišovať pocity nás nútia už naše organické potreby. Na základe ich uspokojenia alebo neuspokojenia (príjemnosti alebo bolesti) sa vytvára systém vôľových reakcií — kritérií nášho poznania. Organickým motorom praxe je teda príjemnosť a bolesť. „Hmatáme, cítime a vyberáme ustavične a tak dospievame k čoraz jasnejšiemu ponímaniu rozdielov a rovnakosti medzi zmyslovými vnemami a reflexiami a k ponímaniu zákonitých súvislostí medzi nimi v priestore a čase. V tejto praskochopnosti vidíme jediný pevný bod, z ktorého teóriu poznania možno pohnúť, ako aj ju a tým všetky vedy, etiku a všetky kultúrne hodnoty odôvodniť“ (s. 264).

To je cenné, hoci Kruse by bol prekvapený, keby sa mu pripomenulo, že celkom nevyhnutne dospel k centrálnemu pojmu materialistickej gnozeológie — k praxi.

Čo je okrem toho v Kruseho bádani rovnako cenné, je presvedčivý poukaz, že prameň poznania nie je jediný a homogénny, napr. elementárne pocity, ale že je to súhra rozličných faktorov v procese praktického testovania; práve tým a iba tým je možná aj kritika poznania, t. j. kritika jeho jednotlivých faktorov ostatnými faktormi.

Všetci tí, ktorí ako Locke tvrdili, že poznanie pramení iba zo zmyslových pocitov, pri logicky dôslednom postupe museli prísť k označeniu predpokladu nezávislého sveta za fikciu, alebo prinajmenej k podkopaniu predpokladov vedeckej teórie poznania. Tak dôsledne prvý postupoval Berkeley a po ňom v rozličných variantoch každý, koho netrápilo, že s logicky neuspokojivým systémom filozofa Locka vylieva aj vedecké fakty.

Všimnime si teraz bližšie povahu prameňa poznania, ktoré Kruse nazýva faktormi poznania.

Schopnosť uvedomovať si odlišnosť a rovnakosť je v podstate schopnosť na úrovni receptorov postihovať objektívne vzťahy. Podľa Kruseho na „úrovni zmyslových pocitov je odlišujúca a porovnávajúca činnosť viazaná tesne k samým pocitom, bez toho, že by s nimi bola totožná“ (s. 115). Je to priamy opak názoru Kanta, ktorý predstavy rovnakosti a odlišnosti a tiež príčiny a následku pokladal za formy syntetizujúcej činnosti nášho ducha. (Treba poznamenať, že s termínmi pocit, vnem a zmyslový obraz si Kruse nevie rady ako väčšina gnozeológov. My tieto výrazy chápeme takto: Pod pocitmi rozumieme najjednoduchšie obsahy vnemu, majúce jedinečnú, nevztahovú povahu. Vnem je celostný zmyslový odraz, obsahujúci vzťahové, adekvátne a tiež jedinečné, neadekvátne prvky – pocity. Zmyslový obraz chápeme ako obrazové prvky vnemu, vnem po desubjektivizácii.)

Diametrálne odlišné hľadisko v pomere ku Kantovi zastáva Kruse aj pri ďalších faktoroch poznania, najmä pri zákonitých vzťahoch a pri priestore a čase: „V našej

skúsenosti zmyslové vnemy a vzťahy (rovnakosť, odlišnosť, zákonitý súvis, priestor a čas) tvoria nerozlučnú jednotu“ (s. 159).

Sme ďaleko od toho, aby sme do detailov prijímali Kruseho klasifikáciu poznávacích prostriedkov, pretože ju nepokladáme ani za presnú, ani za nepochybnú. Predsa, vcelku je akceptabilná už pre výrečný fakt, že pocity z objektu a subjektu sú v nej na posledných miestach. Ak sa bližšie prizrieme, sú prvé štyri faktory vzťahové, pocity sú nevztahové. Pocity vo vlastnom zmysle majú teda podradný význam pre poznanie; to, čo je v nich pre poznanie cenné, je v nich obsiahnuté nepriamo.

Pokiaľ ide o vnútorné pocity (Kruse k nim ráta city, pudy, hnutia vôle), pokladá ich Kruse za faktory poznania preto, že pomocou nich si tvoríme mimoriadne dôležitú hranicu medzi vonkajším svetom a naším vnútrom, teda vzťah medzi skutočnosťou a vedomím a tiež medzi subjektom a objektom.

Bolo by správne zdôrazniť, že vymenované zážitky, ktoré by sme mohli označiť ako modálne faktory poznania, samy osebe signalizujú to, čo poznaním nie je.

Ako vidno, v Kruseho knihe na mnohých miestach napriek idealistickému kolísaniu prerážajú svieže pramienky živelného materializmu. Kruse sa stotožnil s kvantifikovateľným vzťahovým obrazom sveta (o dialektickom obraze sveta nemá ani potuchy) a dokázal, že predpoklady takého obrazu sveta musia byť a sú napriek naivne realistickým i racionalistickým predsudkom už na úrovni zmyslového odrazu.

Vcelku možno povedať, že Kruse odôvodňuje Lockovu axiómu „Nič nie je v rozume, čo by nebolo predtým v zmysloch“ (čo Leibniz ironicky doplnil: „okrem rozumu“) vo svojej teórii poznania správnejšie než Locke.

Je v Kruseho gnozeológii niečo prevratné nového? V podstate v nej máme protiklad antickej a renesančnej filozofie: zmysly $\longleftrightarrow$ rozum, ale v logicky sklbenejšom

poňatí. Kruse správne ukazuje, využívajúc v rozhodujúcich bodoch experimentálne výskumy tvarovej psychológie, že mnohé z toho, čo sa pripisovalo najvyšším tvorivým procesom myslenia, kotví a prebieha v rozsahu psychickej prítomnosti v aparáte receptorov, vrátane ich centrálne nervových projekcií. Nedostatočnú pozornosť venoval Kruse teórii abstrakcie (kapitola „Vyblednuté predstavy“). Z toho vzniká dojem, akoby do zmyslov preniesol aj špecificky myšlienkovú činnosť a nielen jej predpoklady.

Ak by sme mali uvažovať o hlbšom zmysle tradičného protikladu zmysly — rozum, museli by sme poukázať na fakt, že tento protiklad bol chápaný v početných variantoch podľa toho, čo sa rozumelo pod „zmyslami“ a čo pod „rozumom“. Pri čiastočnom zjednodušení by sme mohli povedať, že všetkým variantom spoločné bolo to, že uvedený protiklad chápali ako protiklad: pasívny odraz ↔ aktívny, „tvorivý“ odraz alebo: zmyslové kvality ↔ vzťahy vo veciach, čo implikovalo názor, že vzťahy sú „výtvorom“ rozumu a že v zmyslových kvalitách sa vzťahy nenachádzajú. Tak vznikla prepať medzi poznaním (vzťahovým myslením) a staticky kvalitatívnou skutočnosťou. Ešte u Locka bol súvislý prechod od skutočnosti cez primárne kvality, prenášané bez kvalitatívnej zmeny cez kanál zmyslov k mysleniu. Pretože však Locke nevedel pochopiť objektívne vzťahovú povahu primárnych kvalít, začal kolísať a vyhlásil samo myslenie za „tvorenie“, organicky nesúvisiace so zmyslami („vzťahy sú našim výtvorom“). To je senzualistický pohrebný kameň Lockovej teórie abstrakcie. Lockovo kolísanie bolo spôsobené tým, že jednoducho teoreticky nezvládol výdobytky, ktoré mu priam núkal vedecký pokrok. Berkeleyho vedecký pokrok vôbec nezaujímala a prekážal mu. Preto Berkeley pokladal za zbytočné rozlišovať primárne a sekundárne kvality a tým zvrátil vývin teórie poznania späť k populárnej naivno-realistickej predstave, že jedny i druhé

kvality sú neoddeliteľné v zmyslových ideách. Zahrnúť pod jeden termín „zmyslová idea“ podstatne odlišné druhy informácií o objektívnom svete bolo po Galileiovi a po Newtonovi možné iba v nevedeckej filozofii. Je čudné, že filozofi napospol podľahli Berkeleyho reakčnému terminologickému triku a uverili, že proti Lockovi argumentoval korektne. Zmätok bol dovŕšený, keď sa v dôsledku pôsobenia špekulatívnej psychológie zmyslové elementárne idey začali označovať termínom „pocit“ a rozumeli sa ním raz neadekvátne zmyslové informácie a súčasne i to, čo sa dnes v psychológii označuje ako „vnem“ (v ktorom sú, pravdaže, zahrnuté i adekvátne zmyslové informácie). Tým sa naplno otvorili možnosti ľubovoľnej špekulácii.

Tak sa Berkeleymu podarilo naočkovať filozofov termínmi, ktoré implicity zvrátili úspechy renesančnej vedy a živelne tušený materializmus antickej teórie poznania, ba inšpirovali nejedného z nich k donkichotskej opozícii k prírodným vedám.

Tak sa v dôsledku ľahkomyselnej terminologickej nepresnosti v teórii poznania stal z tradičného protikladu zmysly ↔ rozum, protiklad: pocity ↔ myslenie, to znamená zmŕtvnený odraz ↔ dynamicky systémový odraz; v ontologickej rovine: statické zmyslové kvality ↔ vzťahy vo veciach. Taký protiklad je ako celok ne-dialektický, umelý, nepohyblivý, a preto boli umelé aj gnozeologické teórie na ňom vystavané. Pocity ako zakódovaný odraz zúčastňujú sa na prenose informácií iba nepriamo — vyžadujú myšlienkovú interpretáciu. Pre filozofov, ktorí v zmysloch nevedeli nájsť okrem pocitov nič viac, stala sa otázka prameňa poznania nejasnou.

V skutočnosti, systémovým protikladom procesu poznania sú zmyslové obrazy (obrazové prvky vnemov) ↔ pojmy, súdy (obrazové prvky integrácií na najvyššej nervovej úrovni), ktorým v ontologickej rovine zodpovedá protiklad: povrchové vzťahové štruktúry ↔ vnútorné vzťahové

štruktúry, (jav $\leftrightarrow$ podstaty). Ak nemá byť proces poznania mystickým alebo mystérióznym „tvorením“, „syntézou“ skutočnosti, je nevyhnutné, aby odraz vzťahov spočíval v samom prameni poznania. Dôkazy, že v našom vnímaní sú vzťahové elementy, priniesla tvarová psychológia. Lockova gnozeológia a po nej všetky jednostranne senzualistické systémy boli chybné nie preto, že sa opierali o zmysly ako o východisko poznania, ale preto, že sa opierali o špekulatívnu „elementovú“ psychológiu. Koniec koncov to bolo až doneďava obmedzenie dobové. Skutočnosť, že v Lockovom registri ontologických kategórií chýbalo to podstatné a cenné, čo implicite prevzal z galileiovskej a newtonovskej vedy do gnozeológie — kvantifikovateľné vzťahy — možno vysvetliť iba tradičnou neschopnosťou filozofov sledovať tempo rozvoja exaktného bádania.

V marxistickej gnozeológii si problém zmyslového odrazu vzťahov najvšestrannejšie všimol Todor Pavlov vo svojej Teórii odrazu. T. Pavlov jasne pochopil, že problém odrazu vzťahov, objavujúci sa v klasickej formulácii už u praočca vedeckej gnozeológie — Aristotela, bol ťažko riešiteľný z pozícií starej elementovej, mechanisticko-asocianistickej psychológie. (Dal sa riešiť práve iba špekulatívnym predpokladom „tvorivej“, „syntetizujúcej“ povahy myslenia; ale „syntéza“ aj najjednoduchšieho tvaru krivky z farieb, zvukov a pod. je mystérium.) Todor Pavlov správne zhodnotil experimentálne dôkazy tvarovej psychológie, že prvotné sú celostné vnemy vecí: „Bezprostredný vnem celosti a objektívnej reality vecí je skutočne primárnym a určujúcim vo vzťahu k logickej analýze a vôbec k abstraktno-kategorickému poznaniu týchto vecí“ (T. Pavlov, *Teória odrazu*, Bratislava 1951, 209). Na inom mieste (tamže 186) T. Pavlov výstižne konštatuje: „Pocit ako nástroj orientácie v prostredí a vplyvu naň nie je zbavený schopnosti odrážať aj vzťahy medzi vecami (aj vnútri vecí)“.

(Je dôležité poznamenať, že v poslednej

vete presnejším výrazom namiesto výrazu „pocit“ by bol „komplex pocitov“, alebo „vnem“. T. Pavlov nepoužíva oba termíny ani dôsledne ani vždy správne. To má neprijemné dôsledky pre nejednu stránku jeho diela.)

Pokiaľ ide o postreh poznávacej — hoci nepriamej — hodnoty komplexov subjektívnych zmyslových kvalít (farieb, vôní a pod.), má Kruse v materialistickej gnozeológii viac predchodcov. Už K. Kautsky postrehol, že síce „vlastnosťou mojej zrakovej schopnosti je, že vidím zelené, červené a biele. Ale to, čo je zelené, je niečo iné ako červené a svedčí o niečom, čo je mimo mňa, svedčí o skutočnom rozdiel vecí... Vzťahy a rozdiely samých vecí, ktoré mi ukazujú jednotlivé predstavy v priestore a čase..., sú skutočné vzťahy a rozdiely vonkajšieho sveta; nie sú podmienené rázom mojej poznávacej schopnosti..., v takom prípade (keby bolo správne Kantovo učenie o idealite času a priestoru) by sme nemohli vedieť nič o svete mimo nás, nemohli by sme vedieť ani to, že svet jestvuje“. (V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*, Bratislava 1952, s. 173).

Aj ruský fyziológ Sečenov postrehol, že abstrakcia je zakotvená v samej podstate vnímania (Sečenovov postreh nedávno u nás zhodnotil Ladislav Tondl v sborníku *Otázky theorie poznání*, Praha 1957).

Skutočnosť, že zážitky priestoru a času nie sú apriórne formy ani výtvory rozumu, ale že sú to výsledky integračných pochodov vnímania v centrálnych nervových častiach receptorov, najmä dvojitéch receptorov a hmatu, ktoré s recepciou pohybu tvoria nedeliteľný celok, je zakotvená už v učebniciach fyziológie zmyslových orgánov. (Otázku som sa pokúsil rozviesť vo svojej dizertácii „Noetické poznámky k základom materialistickej psychológie“ r. 1952, naznačujúc súčasne pasívne odrazový charakter myslenia. Racionalistické predstavy o „tvorivom“ charaktere myslenia pokladám za scestné.)

Nemožno povedať, že by vedecká gno-

zeológia už bola zvládla a využila všetky výdobytky špeciálnych vied. Naopak, a to treba povedať na adresu gnozeológov, pokiaľ uvažujeme problémy poznania ešte iba z hľadiska jednotlivých kvantifikovateľných vzťahov a nie ich dialektického systému — mnohí filozofi nevedia pozitívne zvládnuť ani staršie prírodovedné výskumy a nepovšimli si náležite ani výskumy experimentálnej psychológie, na ktoré podnetne upozornil (ale do celého systému poznania ich sám nedokázal začleniť) T. Pavlov. Nezriedka sa ešte stretávame aj s hybridnými pokusmi o interpretáciu výsledkov špeciálnych vied z pozícií akejsi „nadvedy“. A najhoršia na

veci je skutočnosť, že mnohé nedorozumenia vyplývajú z elementárnych — terminologických — nedostatkov.

Kruseho úvahy o prameňoch poznania sú stavané na dostatočne rozsiahlych vedomostiach o súčasných špeciálnovedných výdobytkoch a na ich bezvýhradnom rešpektovaní. Tak je prirodzené, že Kruseho kniha — ak odhliadneme od jeho reakčne idealistických stránok v ontológii a axiológii — má svojimi kladnými gnozeologickými stránkami nevyhnutne styčné miesta aspoň s elementárnymi pozíciami materialistickej teórie poznania.

Bohumil Valehrach

PODNETNÝ PRÍSPEVOK K FILOZOFICKEJ PROBLEMATIKE SÚČASNEJ BIOLÓGIE

Zápas o správnu ideovú interpretáciu poznatkov modernej prírodovedy tvorí dôležitú stránku boja za mohutný rozvoj a správnu orientáciu samotných vied, je dôležitým momentom súčasného zápolenia o vedomie vedcov a pracujúcich vôbec. Najmä ideový boj v biologických vedách, pretože sa veľmi tesne dotýka človeka a jeho spoločenského života, má veľký význam pre formovanie vedeckého svetonázoru.

V posledných rokoch sa na úseku marxistického spracovania filozofických problémov v prírodných vedách dosiahli značné úspechy. Jednako však obsiahlejšie práce, a to aj dobré vedecko-populárne práce, venované rozboru najnovších idealistických teórií a tendencií v biologických vedách, sú ešte stále veľmi vzácne. Tým viac treba uvítať brožúru E. Filovej *Materializmus a idealizmus v biológii*.*

V práci sa autorka zaoberá najdôležitejšími idealistickými teóriami, rozšírenými v súčasnej biológii, najmä medzi vedcami kapitalistických krajín.

Práca má 4 kapitoly. 1. Biológia a filozofia, 2. Z dejín sporov medzi materializmom a idealizmom v biológii, 3. Krízové javy v súčasnej západnej biológii, 4. Východisko z krízy a základ ďalšieho rozvoja biológie. Ťažiskom práce je starostlivo spracovaná 3. časť. Táto časť je najoriginálnejšia, čitateľ v nej nájde podnetný stručný rozbor hlavných otázok ideového boja v biológii v posledných desaťročiach. Autorka tu tiež skúma zvláštnosti vo vývine biológie v prvej štvrtine 20. storočia, rozoberá podstatu krízy v biológii a ukazuje, že na rozdiel od fyziky v biológii tohto obdobia prevládal objektívny idealizmus. Ďalej podáva cenné stručné vysvetlenie podstaty organizmických smerov, rozoberá snahy organicizmu vysvetliť podstatu života (L. v. Bertalanffy, W. E. Ritter a i.). Úspešný je autorkin

* E. Filová, *Materializmus a idealizmus v biológii*, Osveta, Bratislava 1962, strán 182.